

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی ، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « M.A »

گرایش : تاریخ « تاریخ ایران باستان »

عنوان :

تأثیرات قبایل کوچرو بر تنش در مرزهای شرقی ساسانیان با تأکید بر هیاطله

استاد راهنما :

دکتر مهتری ادریسی آریمی

استاد مشاور :

دکتر میرزا محمد حسنی

نگارش:

لیلی پور تیموری

تابستان ۱۳۹۲

Islamic Azad University
Shahrood Branch

Faculty of Literature and Humanity Sciences
Department of History-“M.A” Thesis
On Iran History in Acent

Subject

The impersion of migration tribes on sasanians eastern
borders with the emphasis on hiatale

Advisorprofessor :

MehriEdrisiArimi Ph.D.

Consultantprofessor :

Mirza Mohammad Hassani Ph.D.

by :

Leily Poorteimoory

summer 1392

سپاسگزاری

سپاس خدایی را که ستایشگرانش نمی توانند حق سپاسش را ادا کنند و حسابگران از شمارش نعمت های بی پایانش عاجزاند و تلاش گران در ادای حقتش فرومانند.

خدایی که افکار بلند به قله عظمتش دست نیابند و ژرف نگران به عمق ذاتش پی نبرند. خدایی که نه کلام گنجایش تعریفش را دارد و نه زمان فرصت شمارشش را.

اعتراف می کنم که نه زبان شکر تو را داریم و نه توان تشکر از بندگان تو، اما برحسب وظیفه:

از استادان بزرگوار و ارجمند سرکار خانم دکتر مه ری ادریسی آریمی و جناب آقای دکتر میرزا محمد حسنی که در تمام مراحل تهیه این پایان نامه با دقت، ژرف نگری، متانت، محبت، چاره جویی، چاره اندیشی، علم و عمل راهنماییم فرمودند خالصانه و خاضعانه تشکر و قدر دانی می نمایم.

همچنین از پدر و مادر مهربانم کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

تقدیم به

تقدیم به کسانی که سرآغاز تولد من هستند. از یکی زاده می شوم و از دیگری جاودانه. استادی که سپیدی را بر تخته سیاه زندگی ام نگاشت و پدر و مادری که تار مویی از آنان به پای من سیاه نماند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱ بیان سنله.....
۶	۲-۱ اهداف تحقيق.....
۶	۳-۱ سوالات تحقيق.....
۷	۴-۱ فرضيات.....
۷	۵-۱ پيشينه ادبيات.....
۸	۶-۱ روش های تحقيق.....
۸	۷-۱ ابزار جمع آوری داده ها.....
۸	۸-۱ موانع تحقيق.....
۹	۹-۱ سازماندهی تحقيق.....
۱۰	۱۰-۱ نقد و بررسی منابع.....
	فصل دوم: جغرافیای طبیعی انسانی کوچروان شرقی
۱۷	بخش اول: گستره جغرافیایی قبایل کوچرو.....
۱۸	۱-۲ گستره جغرافیایی.....
۲۴	بخش دوم: قوم شناسی هون ها.....
۲۲	۲-۲ قوم شناسی قبائل کوچرو شرقی.....
	فصل سوم: تقسیمات تاریخی سرزمین هون ها در دوران هخامنشی، سلوکی، اشکانی و ساسانی
۲۹	بخش اول: تقسیمات تاریخی سرزمین هون ها در دوران هخامنشیان و سلوکیان.....
۳۰	۱-۱-۳ سکاها و هخامنشیان.....
۳۳	۲-۱-۳ اسکندر و سکاها.....
۳۵	۳-۱-۳ ماساژت ها.....

۳۷	۴-۱-۳ سلوکیان و سکاها
۴۰	بخش دوم: تقسیمات تاریخی سرزمین هون ها در دوران اشکانیان و ساسانیان
۴۱	پارت ها
۴۳	۱-۲-۳ تخارها
۴۷	۲-۲-۳ کوشانیان
۵۲	۳-۲-۳ کیداریان
	فصل چهارم: تأثیرات سیاسی - نظامی هیاطله بر مرزهای شرقی ساسانی
۵۵	بخش اول: تاریخ هیاطله از ابتدا تا آغاز ساسانیان
۵۶	۱-۱-۴ گستره جغرافیایی هیاطله
۵۹	۲-۱-۴ قوم شناسی
۶۳	بخش دوم: تنازعات هیاطله با امپراتوران ساسانی
۶۴	ایران ساسانی
۶۸	۱-۲-۴ بهرام پنجم
۷۱	۲-۲-۴ یزدگرد دوم
۷۳	۳-۲-۴ پیروز ساسانی
۷۸	۴-۲-۴ بلاش
۸۰	۵-۲-۴ قباد
۸۳	۶-۲-۴ خسروانوشیروان
	فصل پنجم:
۸۹	نتیجه گیری
۹۲	پیوست ها
۹۳	جدول گاهشماری
۹۸	تصاویر
۱۰۲	نقشه ها
۱۱۱	کتابنامه
۱۱۷	چکیده انگلیسی

فهرست تصاویر

عنوان	صفحه
(پ ۲-۱) سر مردی با کلاه خود هندو-سکایی-مائورا.....	۹۸
(پ ۲-۲) مهرهای کوشانی - ساسانی.....	۹۹
(پ ۲-۳) سکه های کوشانی- ساسانی.....	۱۰۰
(پ ۲-۴) تقلید هپتالیان از دراهم ساسانی.....	۱۰۱

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۹۸.....	(پ ۳-۱) محدوده قلمرو سکاها در قرن ۶ ق.....
۹۹.....	(پ ۳-۲) منطقه مهم اسکان هون ها.....
۱۰۰.....	(پ ۳-۳) مسیر لشکر کشی اسکندر از آغاز تا انتها.....
۱۰۱.....	(پ ۳-۴) مرزهای دولت اشکانی در سال ۵۱ ق.م.....
۱۰۲.....	(پ ۳-۵) محدوده قلمرو ماساژت ها و سکاها در دوره اشکانی.....
۱۰۳.....	(پ ۳-۶) وضعیت طبیعی آسیا در عهد هیونگ نوها.....
۱۰۴.....	(پ ۳-۷) جایگاه هیونگ نوها و یوئه چی ها در آسیا.....
۱۰۵.....	(پ ۳-۸) نقشه امپراتوری اشکانی.....
۱۰۶.....	(پ ۳-۹) نقشه ایران در عهد ساسانیان.....

چکیده

این پژوهش به اقوام کوچرو بیابانگردی می پردازد که در زمان امپراتوری ساسانی، مرزهای باختری ایران را مورد تاخت و تاز قرار می دادند. این قبایل ترك نژاد سیر هجومی خود را از کوه های اورال و دشت های سیبری آغاز نموده و با گذر از ماوراء النهر و نبردهایی با سکنه بومی منطقه، خود را به مرزهای شرقی ایران رسانیدند تا از دنیای متمدن آن سرزمین ها بهره مندگردند. تنها انگیزه کوچروان، تشکیل يك حکومت واحد و مستقل بود تا بتوانند بر امپراتوری های قدرتمندی که در مجاورتشان بود حکمروایی کنند. آنان به این مهم دست نیافتند، ولی در طول فعالیت‌هایشان، به مداخله در امور داخلی حکومت ساسانی و نیز امور مرزهای غربی ساسانیان با روم پرداختند. این قبایل در نهایت توسط پادشاهان ساسانی منقرض گردیدند.

این پژوهش بر اساس این سوال که حملات قبائل کوچرو به مرزهای شرقی ایران در دوره ساسانی بر مبنای چه دلایلی صورت می گرفت و تأثیرات هجوم قبایل مذکور بر روند تحولات کشور در غرب چه بوده است، شکل گرفت و با اهداف میزان اثرگذاری تهاجمات کوچروان در مرزهای شرقی بر روند تحولات سیاسی و نظامی در غرب ایران دوره ساسانی و مداخلات اقوام مذکور در امور داخلی ساسانی به بررسی پرداخته است.

روش تحقیق، گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و بانک های اطلاعاتی و تجزیه و تحلیل اطلاعات بوده است. نتایج بدست آمده، حاکی است که این اقوام در اتحاد با امپراتوری روم شرقی علیه ایران و دخالت در مسائل داخلی ایران بیشترین تأثیرات را داشته اند.

کلید واژه: اقوام کوچرو، سکاها، کوشانیان، هیاطله، ساسانیان.

مقدمه

کشوری که به نام ایران یا فرس و به اصطلاح نویسندگان و مورخان به ایران شهر موسوم است از دیرباز مهد تمدنی اصیل و فرهنگی ع میق می باشد که عرصه آن از کنار رود سند در مشرق تا ساحل فرات در دغرب و از جیحون و دامنه جبال قفقاز در شمال تا ساحل خلیج فارس در جنوب انبساط یافته، آثار با عظمت و جلال و مظاهر با فروشکوه از اعصار باستانی تا زمان حاضر بظهور آورده است، هنگامی که قبایل آریایی در اواسط هزاره های قبل از میلاد از شمال شرقی به فلات ایران و دامنه های جبال هندوکش تاخته و در آنجا با سکنه بومی ان سرزمین ها آمیزش حاصل کردند، از این امتزاج و ترکیب، در هزاره اول قبل از میلاد جام عه ای به وجود آمد که تاکنون خصایص معین و اوصاف مشخص خود زنده و قائم به ذات مانده است . این مردم را ایرانیان نامیدند . این اجتماع قومی اکنون پس از گذشت چند هزار سال هنوز دارای حیات و صاحب اثر اند. در این مدت دراز، در تمدن ایرانیان تحولات سیاسی بسیاری پدید آمد. در طول سده ها و هزاره های پیاپی گاهی بر دیگر اقوام و ممالک استیلا یافتند و گاهی خود در معرض هجوم و تجاوز اقوام و عناصر دیگر واقع شدند . از این رو در در طی فعل و انفعالات گوناگون اجتماعی که دائماً مردم ایران با ملل و اقوام متجاوز روی می داد، خواه به صلح و آشتی و خواه به جنگ و پیکار، مظاهر عظیمی به وجود آوردند که بعضی در نهایت اهمیت و قوت بود و آثار آن به روزگار ثابت و پایدار ماند.

پس از استقرار طوایف آریایی در هزاره های قبل از میلاد و تشکیل سلطنت ماد در غرب فلات ایران (۸۰۰۰ ق.م) و تاسیس دولت پارس در جنوب آن فلات (۶۰۰۰ ق.م) تاکنون شش تاخت و تاز و تهاجم نژادی مهم و قابل ذکر در تاریخ سیاسی ایران مشاهده شده است، که چهار مورد آن ها از طرف شرق و شمال شرق بوقوع پیوسته است.

طوایف ساکا SAKA در سال ۱۵۰ قبل از میلاد در شمال و شرق ایران، هجوم هیاطله یا هون های سفید EPHTHALITE-HUNS در ۴۵۰ میلادی، قبایل تورانی و ترک در ۶۵۰ میلادی، مغولان در ۱۲۵۰ میلادی. این مهاجمین در طول هزار و پانصد سال ایران را ویران کردند و همه آن ها طوایفی بودند بدوی و صحراگرد که نیت و مقصودی جز جهان ستایی و کشورگشایی نداشتند و باز زورآهن و آتش، ممالک و بلاد را، غارت و چپاول کردند.

و هویتشان در نژاد ایرانی ذوب و ذایل گشت و در عالم فرهنگ و هنر از زبان، خط، دین، ادب و علم ایرانیان بهره مند گشتند و عاقبت به کلی به تمدن آنان درآمدند.

انگیزه اصلی نگارنده از انجام این پژوهش، پی بردن به هویت قومی و منطقه ای اقوامی است که از هزاره قبل از میلاد، شرق ایران را جولانگاه تاخت و تاز خود قرار داده بودند. ایرانی که سالیان دوازده در مقابل تند باد حوادث مقاومت کرد و اکنون نیز پایدار است. بنابراین شناخت اقوام و تنش ها و منازعات آنان در ایران قبل و بعد از اسلام و پی بردن به جغرافیای سرزمینی و خاستگاه اولیه آنان می تواند تنها انگیزه نگارنده باشد، چرا که اقوامی که در درخت تنومند نژادی ما ریشه دوانیده اند و توانستند بخش اعظمی از فرهنگ و قومیت ما را دارا شوند، در این نواحی زندگی می کردند. بی تردید در جمع آوری این مطالب به مقتضای بضاعت اندک نگارنده، لغزش هایی پدید آمده است. چرا که نگارنده با کمبود منابع دسته اول روبرو بوده است و بیشتر منابع برگرفته از منابع قبلی بوده و کمتر مطالب تازه ای در آن به چشم می خورد. برنگارنده فریضه است که از ارشاد و راهنمایی های بیدریغ استادان بزرگوار، سرکار خانم دکتر مهتری ادیسی آریمی و جناب آقای دکتر میزا محمد حسنی سیاسی بزرگ، پر عاطفه و صمیمانه را داشته باشم.

فصل اول

کلیات

۱-۱ بیان مسئله

بررسی تنش‌هایی که در مرزهای شرقی ساسانیان توسط اقوام کوچرو در طی زمان‌های مختلف صورت می‌گرفت، نه تنها در عصر ایران ساسانی بلکه از قرون ۸ قبل از میلاد که اولین دولت‌های نیمه متمرکز در ایران شکل گرفت تا پایان عصر ساسانی را شامل می‌شد. این قبایل کوچرو که سیر هجومی خود را از طرف رشته کوه‌های اورال آغاز کرده بودند بعد از گذر از دشت‌های پهناور سیبری و ناحیه ماوراءالنهر، قسمتی از آنها به شرق ایران و دسته‌ای دیگر به جبال هندوکش و سرزمین‌های هندوچین سرازیر شدند. هردو گروه یکسری تعارضات و تنش‌هایی را علیه دولت وقت انجام دادند. مثلاً در زمان هخامنشیان در غالب اقوام کوچرو و ترک نژاد سکا و ماساژت، مرزهای شمال شرقی و شرق ایران را صحنه تاخت و تاز خود قرار دادند و نفوذ و گستره خود را به داخل ایران رساندند. تا اینکه در زمان امپراتوری اشکانی و ساسانی تحت اقوامی چون: یوئه‌چی‌ها، کوشانی‌ها، کیداری‌ها و هیاطله به عنوان خطرناک‌ترین دشمن سیاست خارجی ایران ظاهر شدند. هرچند که همه آنها از یک نژاد و تبار بودند ولی هر کدام سعی در حذف دیگری و تسلط بر قلمرو و گستره جغرافیایی قوم مغلوب را داشت. کوشانی‌ها از جمله اقوام بیابانگردی بودند که در قرن دوم میلادی در سرزمین سند و پنجاب ظاهر شدند آنان در کنار اتحاد با روم سعی در حذف یوئه‌چی‌ها و باز کردن جای پای در قلمرو شرق ایران به خصوص در زمان شاپور ساسانی را داشتند. بعد از آنها موج عظیمی از یک طایفه ترک نژاد یوئه‌چی تبار موسوم به هیاطله، و مشهور به هون‌های سفید توانستند از ولایات کانسوی چین خود را به مرز جیحون رسانده و بعد از مغلوب نمودن هم‌نژادانشان در شهرهای متمدن و پر رونق شرق استقرار یابند و کماکان با دولت ساسانی وارد یکسری تهاجمات نظامی و سیاسی شوند. در راستای این امر نقش کشورهای مجاور از جمله چین و روم شرقی نیز به این تنش‌ها و اختلافات دامن می‌زد. حملات این اقوام

توانست وقفه‌هایی طولانی مدت در برخورد‌های نظامی بین ساسانیان و روم ایجاد نماید. در واقع همه آنها یک هدف واحد را دنبال می‌کردند و آن تشکیل یک حکومت واحد برای مدت زمانی طولانی بود، که نه تنها به این مهم دست نیافتند، بلکه هرکدام از آنها توسط هم‌نژادان خود یا دولت وقت مغلوب و منقرض می‌شدند. تا اینکه در فاصله سال‌های ۵۶۳ تا ۵۶۷ میلادی آخرین گروه آنها یعنی هیاطله کوچرو، توسط دسته‌ای از ترکان هم‌نژاد خود و به کمک ساسانیان منقرض شدند.

۱-۲ اهداف تحقیق

بررسی میزان تأثیرات هجوم اقوام کوچروی شرقی به مرزهای ایران ساسانی در روند تحولات کشور در غرب.

بررسی میزان نفوذ و مداخله این اقوام کوچرو در عصر ساسانی در منازعات سیاسی و عزل و نصب شاهان.

۱-۳ سوالات تحقیق

- دلایل حملات قبائل کوچرو به مرزهای شرقی ایران در دوره ساسانی چه بوده است؟
- آیا هجوم اقوام شرقی به مرزهای ایران در روند تحولات کشور در غرب اثر گذار بوده است؟
- میزان نفوذ و مداخله این اقوام بیابانگرد فاقد تمدن در منازعات داخلی شاهان ایران تا چه اندازه بوده است؟

۱-۴ فرضیات تحقیق

- چنین به نظر می‌رسد که عوامل زیر در حملات قبائل کوچرو به مرزهای شرقی ساسانیان تأثیر داشته است فقر اقتصادی و زیستی قبائل مذکور ، رونق شهر های مرزی ایران ، تحریکات امپراتوری روم شرقی بر این قبایل به منظور انحراف فشار دولت ساسانیان از مرزهای غربی بوده است.
- این تهاجمات به مرزهای شرق ایران موجب شد تا در روند برخورد هایی که ساسانیان با روم شرقی در غرب ایران داشتند ، وقفه های طولانی ایجاد نماید و توجه پادشاهان ساسانی به سوی شرق معطوف گردد .
- میزان نفوذ و مداخله این اقوام بیابانگرد در منازعات داخلی شاهان ایران تا آن اندازه بود که می‌توانستند در عزل و نصب پادشاهان ساسانی گاه دخالت مستقیم داشتند .

۱-۵ پیشینه ادبیات تحقیق

در خصوص این پژوهش بیشتر مورخین رومی و یونانی با تأکید بر یافته های باستان شناسی و سکه شناسی توانستند به تأثیرات قبائل کوچرو شرق ایران بپردازند. از جمله کلاوس شپیمان باستان شناس آلمانی توانست به کمک آثار گوبل به این مهم دست یابد و همچنین عنایت الله رضا در کتاب ایران و ترکان در روزگار ساسانیان به مبدا تاریخ ترکان و هجوم مشترک ترکان در این مقطع زمانی پرداخته است . رقیه بهزادی نیز در کتابش تحت عنوان قوم های که ن توانست به سلسله مراتب اقوام کوچروی شرقی از نژاد و تبار گرفته تا آداب و رسوم و حتی گستره جغرافیایی آنان بپردازد. نتایج حاصله از تحقیقات این پژوهشگران همگی بر این اصل مبتنی است که این اقوام اگرچه در اصل به عنوان ترکان بادیه نشین در تاریخ نام گرفته اند ولی همچنان اصل نژادی آنان مورد پژوهش و بررسی است و نمی‌توان دلیل قاطعی بر این ادعا نمود چرا که با بررسی اسامی آنان نمی‌توان آنها را در زمره ترکان قرار داد..

۱-۶ روش تحقیق

پژوهش انجام شده از نوع پژوهش های بنیادی و از روش های استدلال و تحلیل های عقلانی استفاده شده است که بر پایه مطالعات کتابخانه ای و بانک های اطلاعاتی بوده است و تحلیل مطالب بر اساس مستندات ارائه شده می باشد و در پایان، نتیجه گیری فقط نظر گردآورنده به توجه به مستندات ارائه شده بیان می گردد.

۱-۷ ابزار جمع آوری داده ها

استفاده از فیش های تحقیق و بانک های اطلاعاتی و شبکه های کامپیوتری.

۱-۸ موانع تحقیق

در این پژوهش مشکلات زیادی بر سر راه جوینده اطلاعات تاریخی وجود داشت، که بزرگ ترین و اهم آن بدین قرارند.

- زندگی و حیات کوچ نشینان بیابانگرد به علت جابه جایی های مداوم و مستمر هرگز فرصت به وجود آوردن شراخسه های تاریخی و تمدنی که نمود هایی را هم به یادگار و یادمان بر جای نهد پیش نیاورد.
- نبودن مدارك مستند و مکتوب از جمله سنگ نبشته ها و آثار و ابنیه متعدد در دسترس نگارنده.
- جنگ ها و ستیزه های دائمی بین قبایل مختلف کوچک و بزرگ که آثار تمدن و فرهنگ مادی هر قومی را در همان آغاز پدید آوردن از بین می برد، را می توان از مشکلات پیش روی پژوهش گر دانست.

۹-۱ سازماندهي تحقيق

پژوهش انجام گرفته در راستاي اقوام صحراگرد و بيابانگري مي باشد که محدوده شرق ايران را در قرون قبل و بعد از ميلاد مورد تاخت و تاز قرار دادند و توانستند مدت هاي متمادی به عنوان مهم ترين دشمن سياست خارجي ايران قلمداد شوند . پژوهش انجام شده متشکل از چهار فصل مي باشد با زير بخش هاي گوناگون که هر بخش گوشه ايست از چشم انداز قومي و نژادي اين قبایل به همراه تنازعات مکرر و پي در پي عليه ايران.

بخش اول که کلیات را در بر ميگيرد به بيان طرح سوالات و فرضياتي در خصوص ، انگیزه و هدف تهاجمات اين صحراگردان کوچرو مي باشد و در کنار آن به معرفي چندین اثر مي پردازد که در نوع خودش جزء آن دسته از نتایجی است که در خود، نوآوری داشته و از زوایای مختلف به تاريخچه اين اقوام پرداخته اند.

ضرورت شناخت تاثیر اوضاع طبيعي و جغرافيايي در تحولات سياسي اقوام سبب شده است تا فصل دوم به تاريخ جغرافيايي و طبيعي قبایل کوچروي شرقی ايران اختصاص يابد . در واقع گستره جغرافيايي و نژاد و شاخه های ايلي کوچروان درين فصل مورد تجزيه و تحليل قرار گرفته است .

حضور ديرينه اقوام مذکور در صحنه سياسي ايران از زمان هخامنشيان، سلوکیان و اشکانيان ، موجب گرديد تا در فصل سوم به برخوردها و تنش هاي کوچروان در مقابل امپراتوري هاي قبل از ساسانيان پرداخته شود . درين مورد با نگاهی دقيق به تعاملات نظامی و سياسي هریک از شعبات قبایل کوچرو با حکومت های ایرانی قبل از ساسانيان ، موارد برجسته مورد بررسی قرار گرفته است .

فصل چهارم که در واقع مبحث اصلي درين پژوهش مي باشد ، مربوط به هياطله کوچرو است که شاخه بازمانده از قبایل کوچرو محسوب می شدند . در مورد تاريخچه اين قوم و مناسبات سياسي و نظامي آنان با حکومت ساسانيان ، اطلاعات و مطالب اندکی موجود است و نگارنده توانسته است با تجزيه و تحليل و بکارگيري حدس و گمان موضوع را مورد تحقيق و تفحص قرار دهد.

۱-۱۰ بررسی منابع اصلی و مآخذ جدید

تاریخ هرودت

هرودت یکی از مورخین دوره هخامنشی است، او در زمان سلطنت خشایارشا در هالیکارناسوس از ولایات کاریا، در جنوب غربی ترکیه امروزی در نزدیکی ملیتوس، زاده شد. او را پدر تاریخ نامیده اند از آن رو که اکثر اتفاقات و وقایع را خود از نزدیک دیده و در جریان آن بوده است. کتاب تاریخ هرودت که بیشتر آن را می توان حاصل گزارشات او به سفر هایی دانست که به اقصی نقاط دنیا داشته و از هر کشور و منطقه ای که بازدید کرده است یادداشت ه ایی را جمع آوری نموده است. در واقع هدف او حفظ خاطره نبرد هایی است که سراسر جهان آن روز را آنگونه که در آن عصر شناخته می شد، درگیر آن بوده است.

تاریخ هرودت به داستان زندگی پادشاهان هخامنشی، از کورش کبیر گرفته تا نبردها، آداب و رسوم، خلیقات ایرانیان آن عصر و حاصل شورش ها، نبرد شاهان در شرق و غرب پرداخته است. او در کتابش به خوبی به خاستگاه سکاها و اقوام سکایی، و نوع زندگی و حتی متحدان سکاها علیه داریوش شاه اشاره کرده و سکاها را جزء اولین اقوام صحراگرد و بیابانگرد ایران معرفی نموده است. مهم ترین بخش کتاب چهارم که به شرح نبرد سکاها و داریوش پرداخته در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفت.

جغرافیای استرابو

استرابون در حدود سال ۵۰ ق.م در یکی از ایالات آسیای صغیر به دنیا آمد. مدتی از عمر خود را در مصر سپری کرد. و به نوشتن کتابی در زمینه جغرافیا پرداخت. کتابش مشتمل بر هفده کتاب است و منبعی گرانبها و سرشار برای کسب اطلاع درباره اوضاع جغرافیای دنیای قدیمی می باشد. از کتاب جغرافیای استرابو می توان اطلاعات مفیدی درباره هندوستان، آسیای صغیر و سرزمین های تحت فرمان هخامنشیان به دست آورد. کتابش در زمینه جغرافیای ایران بخصوص بخش هخامنشیان بسیار مفید و حائز اهمیت می باشد و در روند بهتر این پژوهش تاریخی موثر بوده است.

شاهنامه ثعالبي

ابومنصور عبدالملك بن محمد بن اسماعيل ثعالبي نيشابوري، از اعظيم ادبا و معاريف فضلا است كه بين سال هاي ۳۵۰ تا ۴۲۹ هجري قمری در بلاد نيشابور زندگي مي كرد و اوقات خود را به تاليف و تصنيف كتب ادبي و تاريخي مي گذراند . كتابش از جمله منابع دسته اولي مي باشد كه مطالبش بيانگر اتفاقات و حوادث زمان خودش را در برمي گيرد . بيشترين منبع مورد استفاده اش شاهنامه فردوسي بوده اگر چه در ذكر برخي از وقايع با شاهنامه اختلافاتي در آن مشهود است ولي ثعالبي از ذكر داستان ها و افسانه هاي اغراق آميز احتراز داشته و سع ي نموده در ذكر روايات مختلف آن چه را كه به عقل و منطق نزديك تر است را به رشته تحرير درآورد . و اين يكي از مزايابي است كه كمتر كتابي واجد آن مي باشد.

كتابش شرح كاملي از سلاطين ايران از سلطنت كيومرث ، شاهان كياني و پيشدادی گرفته تا جنگ ايرانيان و سجستانيان و به سلطنت اسکندر ، شاهان اشكاني، سلوكي و ساساني پرداخته و بيشترين استفاده اي را كه نگارنده اين پژوهش از آن داشته است ، بخش هاي مربوط به ساسانيان و جنگ ها و تنش هاي موجود در عصر ايران ساساني بوده است و يكي از منابع مهم و دسته اول به شمار ميرود.

تاريخ گزيده

حمدالله مستوفي از مورخين قرن هشتم هجري قمری ، در اثر ارزشمند خود تاريخ گزيده ، كه داراي عباراتي بسيار روان ، دلنشين، و فاقد انشاي ثقیل و سنگين و داراي مطالبی بسيار ارزشمند مي باشد، يك دوره از تاريخ عمومي جهان تا سال تحرير كتابش را در بر ميگيرد . تاريخ گزيده بياناتي در ذكر انبياء ، پادشاهان يهود، سرياني و پادشاهان ايراني ساساني را دبر برمىگيرد. بيشترين بحث مورد استفاده از اين كتاب، از بخش هاي مربوط به سلاطين ساساني است از جمله بهرام و پيروز ساساني ، كه نگارنده پژوهش از آن نهايت استفاده را برده است.